

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ, ГОСПОДАРСЬКИХ, ІНВЕСТИЦІЙНИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ МАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН**MEDIATION AS A WAY TO REGULATE ADMINISTRATIVE, GOVERNMENT, INVESTMENT AND CIVIL LAW ISSUES**

**Пушкіна О.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри цивільного, господарського та екологічного права,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»**

**Чабаненко М.М., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»**

Метою даної наукової статті визначено дослідження правової природи, організаційно-процесуальних особливостей та перспектив застосування медіації як способу врегулювання адміністративних, господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносин. Визначено, що перспективами розвитку у регулюванні господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносин полягають у: популяризації медіації через освітні програми та інформаційні кампанії; включенні медіації до системи надання безоплатної правової допомоги; розробці спеціалізованих програм підготовки медіаторів; підтримці медіації на рівні господарських палат, бізнес-об'єднань, профспілок тощо. Зроблено висновок, що медіація є важливим інструментом мирного врегулювання спорів у сфері господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносин, що дозволяє ефективно та оперативно вирішувати конфлікти, знижуючи навантаження на судову систему та сприяючи збереженню партнерських стосунків. Акцентовано, що для повноцінного впровадження інституту медіації в Україні необхідно продовжувати удосконалення нормативної бази, підвищувати рівень правової культури та створювати інституційні умови для розвитку професійного медіаційного середовища. Підкреслено, що медіація виступає не лише альтернативним механізмом вирішення спорів, а й ефективним інструментом забезпечення доступу до правосуддя, розвитку правової держави та зміцнення довіри до правових інститутів. Визначено, що у сфері адміністративних, господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносин вона дозволяє врахувати інтереси обох сторін, зменшити витрати часу та коштів, уникнути затягування судових процесів, а також зберегти або навіть відновити ділову репутацію та партнерські зв'язки між учасниками спору. Встановлено, що для забезпечення стійкої інтеграції медіації в правову систему України потрібен системний підхід: подальше вдосконалення законодавства про медіацію, зокрема щодо правового статусу медіатора, гарантій виконання медіаційної угоди, розмежування процедур залежно від виду спору. Підкреслено, що необхідно розвивати професійну підготовку медіаторів, стимулювати звернення до медіації шляхом податкових або процесуальних преференцій, а також забезпечити належне інституційне середовище – центри медіації, підтримку з боку судової системи та правничої спільноти. Акцентовано, що формування культури медіації повинно стати частиною ширшої стратегії правової просвіти населення та розвитку демократичного врегулювання конфліктів.

Ключові слова: адміністративне право, альтернативні (позасудові) способи, воєнний стан, господарське право, захист, інвестиційне право, майнові права, нормативно-правове регулювання, права людини, цивільне право.

The purpose of this scientific article is to investigate the legal nature, organizational and procedural features and prospects for mediation as a way of regulating administrative, government, investment and civil issues pravovidnosin. It is determined that the prospects for development of government, investment and civil law regulations lie in: popularization of media through awareness programs and information campaigns; included mediation to the system of providing free legal assistance; development of specialized programs for the preparation of mediators; support of mediation on the level of the royal chambers, business associations, professional education departments, etc. It has been established that mediation is an important tool for the peaceful regulation of disputes in the sphere of government, investment and civil law, which allows conflicts to resolve effectively and quickly, reducing pressure on the ship system and saving partner funds. It is emphasized that for the full development of the institution of mediation in Ukraine, it is necessary to continue to improve the regulatory framework, promote the level of legal culture and create institutional minds for development professional media environment. It is emphasized that mediation acts not only as an alternative mechanism for the resolution of disputes, but also as an effective tool for ensuring access to justice, the development of the legal power and the increase in trust in legal institutions. It is stated that in the sphere of administrative, state, investment and civil law, it allows the interests of both parties to be captured, the costs and costs to be changed, the lengthening of court processes to be eliminated, and also preserve or restore business reputation and partnerships between the parties to the dispute. It has been established that to ensure stable integration of mediation into the legal system of Ukraine, a systematic approach is required: further thorough legislation on mediation, protection of the legal status of the mediator, guarantees of freedom mediation area, the separation of procedures depends on the type of dispute. It was emphasized that it is necessary to develop the professional training of mediators, to stimulate the development of mediation through tax and procedural preferences, and also to ensure a proper institutional center – center mediation, support from the side of the judicial system and legal integrity. It is emphasized that the formation of a media culture is part of a broader strategy for legal education of the population and the development of democratic regulation of conflicts.

Key words: administrative law, alternative (judicial) methods, military rule, state law, protection, investment law, mining rights, legal regulation, human rights, civil law.

Постановка проблеми. У сучасному правовому середовищі дедалі більшої популярності набувають альтернативні способи врегулювання спорів (Alternative Dispute Resolution, ADR), серед яких важливе місце посідає медіація. У контексті зростання обсягів судових проваджень, підвищення витрат часу та ресурсів на вирішення спорів у судах, медіація виступає як ефективний інструмент досудового врегулювання конфліктів. Особливої актуальності медіація набуває в сфері господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносин, де від оперативності та взаємоприйнятного вирішення залежить не лише

ефективність бізнесу, а й стабільність економічного обороту загалом.

Стан наукової розробки проблеми. Питання застосування альтернативних (позасудових) способів врегулювання правових спорів неодноразово ставали предметом наукових досліджень у працях провідних вітчизняних учених, зокрема Г. О. Блінової, Л. К. Воронової, Н. Ю. Задіраки, Л. О. Золотухіної, А. М. Колодій, Т. О. Коломосьць, А. Т. Комзюка, М. П. Кучерявенка, Б. О. Логвиненка, Ю. О. Легези, Н. В. Мішиної, О. П. Орлюк, О. В. Пушкіної, О. Ф. Скакун, Ю. І. Тюрі, В. В. Юровської та інших.

Значна увага у їхніх працях приділялася загальнотеоретичному підґрунтю та практичним аспектам застосування процедур альтернативного вирішення спорів у межах різних галузей права.

У межах дисертаційних досліджень було здійснено ґрунтовний аналіз окремих механізмів альтернативного врегулювання спорів, зокрема: третейського розгляду (Ю. Д. Притика, 2006), кримінального примирення (О. Є. Соловйова, 2006), колективних трудових спорів (М. В. Сокол, 2010), історичного досвіду третейських судів (Н. А. Вангородська, 2011), імплементації медіації в національне законодавство (І. Г. Ясиновський, 2016), присудової медіації в контексті права на справедливий суд (Н. М. Грень, 2016), медіації в публічно-правових спорах (А. Г. Бортникова, 2018), а також медіації у цивільному судочинстві (Г. О. Огречук, 2016). Особливу увагу до процедур посередництва як універсального інструменту врегулювання не лише правових, але й політико-правових конфліктів приділено у дисертаційному дослідженні О. П. Євсєєва «Процедури в конституційному праві України» (2009).

Попри наявність комплексного наукового інтересу до згаданої тематики, окремі аспекти функціонування медіації в господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносинах залишаються недостатньо дослідженими. Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах довготривалого воєнного стану в Україні, що зумовило суттєве навантаження на систему правосуддя, зниження її доступності та ефективності. Такий стан справ лише підсилює потребу в теоретичному осмисленні та практичному впровадженні інструментів медіації як невід'ємного елементу сучасної моделі правової держави, здатної забезпечити належний рівень захисту прав, свобод і законних інтересів учасників правовідносин.

Метою даної наукової статті є дослідження правової природи, організаційно-процесуальних особливостей та перспектив застосування медіації як способу врегулювання адміністративних, господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Медіація визначається як добровільна, конфіденційна процедура врегулювання спору за участю третьої неупередженої особи – медіатора, яка сприяє сторонам у досягненні взаємоприйнятного рішення. Основні принципи медіації: добровільність, конфіденційність, нейтральність медіатора, рівність сторін та самовизначення у прийнятті рішень.

У законодавстві України медіація врегульована Законом України «Про медіацію» (2021), який передбачає застосування цього механізму до різних категорій спорів, включаючи господарські, цивільні та сімейні. Згідно із цим законом, результати медіації можуть оформлюватися як угода, що має юридичну силу і, за потреби, може бути визнана судом [1].

Правова природа медіації полягає в поєднанні приватноправових та публічноправових елементів. З одного боку, це прояв диспозитивності та автономії волі сторін, з іншого – механізм, що доповнює правосуддя, сприяючи розв'язанню судової системи.

Господарські правовідносини, які виникають між суб'єктами підприємницької діяльності, часто супроводжуються спорами щодо виконання договірних зобов'язань, розподілу прибутків, порушення прав інтелектуальної власності тощо. Традиційно такі спори розглядаються у господарських судах, однак судовий процес не завжди є оптимальним з огляду на складність, вартість та часові рамки [2].

Медіація в господарській сфері має низку переваг:

- збереження ділових відносин;
- конфіденційність інформації;
- гнучкість у визначенні умов врегулювання;
- менші витрати порівняно з судовим процесом.

Застосування медіації у господарському процесі передбачено, зокрема, Господарським процесуальним кодексом України [3], який дозволяє зупиняти провадження у справі у разі звернення сторін до медіації. Також, на практиці сторони можуть передбачити у договорах медіаційні застереження, які передбачають обов'язок врегулювання спору шляхом медіації перед зверненням до суду або арбітражу.

Інвестиційні правовідносини часто мають трансграничний характер, супроводжуються великими фінансовими зобов'язаннями, а також включають ризики політичного, правового та економічного характеру. У цьому контексті медіація дозволяє оперативно врегулювати конфлікти між інвестором та приймаючою стороною, мінімізуючи витрати і зберігаючи імідж країни як надійного партнера [4, с. 134-136].

У міжнародній практиці медіація активно застосовується для вирішення інвестиційних спорів, що підтверджується актами таких організацій, як ICSID (Міжнародний центр з вирішення інвестиційних спорів) та UNCITRAL (Комісія ООН з права міжнародної торгівлі). Важливою є Гаазька Конвенція про визнання та виконання медіаційних угод (Сінгапурська конвенція 2019 року), яка дозволяє забезпечити виконання угоди про врегулювання спору, досягнутої за допомогою медіації, у міжнародному контексті.

Для України впровадження ефективного механізму інвестиційної медіації є важливим кроком на шляху до формування сприятливого інвестиційного клімату, особливо в умовах повоєнного відновлення економіки.

Цивільні майнові правовідносини охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із правом власності, зобов'язанням правом, відшкодуванням шкоди, спадкуванням тощо. У цій сфері медіація може застосовуватись як інструмент примирення сторін у спорах, що виникають із договорів купівлі-продажу, оренди, позики, дарування, тощо [5;6].

Особливістю медіації у цивільному процесі є можливість збереження особистих стосунків між сторонами, наприклад у спорах між родичами, співвласниками або сусідами. У таких ситуаціях судові рішення не завжди призводять до реального вирішення конфлікту, тоді як медіація дозволяє врахувати глибші інтереси сторін [7].

Варто зазначити, що у цивільному процесі сторони також можуть звернутися до медіації у будь-який момент спору. Законодавство передбачає можливість затвердження судом мирової угоди, укладеної в результаті медіації, що надає їй виконавчої сили.

Попри прийняття Закону України «Про медіацію», на практиці медіація залишається недостатньо поширеною формою врегулювання спорів. Серед основних проблем: низький рівень обізнаності громадян і бізнесу про можливість медіації; недостатня підготовка медіаторів; відсутність економічних стимулів для сторін звертатися до медіації; обмежена довіра до цього механізму через відсутність гарантій виконання угоди.

Теоретично медіація розглядається як гнучкий, добровільний і конфіденційний спосіб вирішення конфліктів, що має на меті досягнення згоди між сторонами за допомогою нейтрального посередника – медіатора. Проте фактичний рівень її застосування у господарських, інвестиційних та цивільних майнових спорах залишається вкрай низьким. Основні перешкоди полягають як у правозастосовчій практиці, так і в соціально-ментальних факторах [8].

Однією з ключових проблем є низький рівень обізнаності громадян, представників бізнесу та навіть правників щодо переваг медіації як альтернативи судовому розгляду. Медіація здебільшого сприймається як факультативна опція, що не здатна забезпечити обов'язковість виконання досягнутої угоди. Відсутність ефективної інформаційної кампанії щодо можливостей і механізмів медіації призводить до того, що багато потенційних користувачів не розглядають її як реальну альтернативу суду.

Ще однією суттєвою проблемою є недостатній рівень професійної підготовки медiatorів. Попри наявність інституцій, які пропонують відповідні сертифікаційні програми, досі не створено єдиного державного реєстру медiatorів із чітко визначеними стандартами компетентності. Відсутність загальнонаціонального механізму контролю якості підготовки фахівців у сфері медіації негативно впливає на довіру до цього інституту, як з боку сторін, так і з боку судових органів, які в окремих випадках могли б сприяти примиренню сторін.

Крім того, в Україні бракує економічних стимулів для сторін використовувати медіацію. Наразі судовий процес часто сприймається як безкоштовний (особливо у спорах з незначною вартістю позову), тоді як медіація потребує прямих витрат на оплату послуг медіатора. Відсутність механізму часткової компенсації витрат на медіацію чи податкових пільг для учасників, які звертаються до цього способу вирішення спору, знижує його привабливість.

Окремо слід зазначити, що невіршеним залишається питання гарантій виконання угоди, досягнутої в межах медіаційного процесу. Хоча закон дозволяє сторонам посвідчити таку угоду нотаріально або затвердити її судом у формі мирової, на практиці ці механізми застосовуються рідко. Відсутність чіткого прецедентного механізму визнання таких угод обов'язковими для виконання зменшує їхню правову силу у сприйнятті учасників спорів.

Отже, незважаючи на наявність законодавчої бази, розвиток медіації в Україні потребує комплексних кроків: формування правової культури довіри до медіації, стандартизації діяльності медiatorів, створення фінансових стимулів та ефективних механізмів правового забезпечення виконання медіаційних угод. Без вирішення цих проблем інститут медіації залишатиметься декларативним елементом правової системи без належного впливу на розвантаження судової системи та розвиток культури мирного врегулювання конфліктів.

Перспективи розвитку інституту медіації у сфері господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносин безпосередньо пов'язані з усвідомленням суспільством її значення як ефективного способу альтернативного вирішення спорів, здатного не лише зменшити навантаження на судову систему, але й сприяти побудові партнерських взаємин між сторонами, які перебувають у конфлікті. Для реалізації цього потенціалу необхідні системні кроки у сфері правового регулювання, професійної освіти, інституційної підтримки та формування відповідної правової культури.

Медіація поступово визнається в Україні не лише як ефективний інструмент врегулювання приватноправових спорів, але і як перспективний засіб зниження конфліктності у публічно-правовій сфері, зокрема в адміністративних правовідносинах. У сучасному розумінні медіація – це добровільна, конфіденційна та позасудова процедура вирішення конфлікту за допомогою нейтральної третьої сторони – медіатора, який сприяє сторонам у досягненні взаємоприйнятної угоди.

В адміністративному праві підстави для конфліктів можуть виникати у сфері податкових, митних, екологічних, будівельних, земельних, дозвільних, ліцензійних, контрольних та інших відносин між органами державної влади (чи органами місцевого самоврядування) та приватними особами – фізичними чи юридичними. Найчастіше такі конфлікти вирішуються через судові механізми, однак цей шлях є дорогим, тривалим та часто не сприяє відновленню довіри між сторонами.

Медіація в адміністративних правовідносинах має низку переваг: гнучкість і неформальність процедури дозволяє швидко досягти порозуміння; зниження адміністративного навантаження на суди; збереження балансу інтересів: сторони можуть досягти компромісу, не втрачаючи обличчя; зміцнення довіри до держави як до партнера у правовому діалозі, а не репресивного органу [9].

Однак практика застосування медіації в адміністративній сфері в Україні поки що обмежена. Основні причини – відсутність правової традиції в цій сфері, побоювання органів влади брати участь у неформальному процесі, а також відсутність відповідної нормативно-правової бази.

Європейський досвід, зокрема практика країн ЄС, показує ефективність застосування медіації в адміністративних спорах – зокрема у податкових і екологічних питаннях. В Україні ж на рівні законодавства питання медіації в публічному праві врегульоване лише загальними положеннями Закону України «Про медіацію» (2021), який не деталізує особливості застосування медіації у спорах із державою.

Перспективи розвитку інституту медіації в адміністративних правовідносинах передбачають: внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України для запровадження елементів обов'язкової або рекомендованої медіації; створення інституційних механізмів при державних органах для проведення медіації; запровадження системи навчання держслужбовців основам медіації; розвиток судової медіації як альтернативного шляху врегулювання адміністративних спорів до винесення рішення.

Таким чином, медіація в адміністративних правовідносинах є не лише можливою, а й необхідною складовою правової модернізації держави. Її розвиток сприятиме гуманізації публічного управління, підвищенню правової культури державних службовців, покращенню якості адміністративних послуг та формуванню демократичного правопорядку.

Одним із першочергових напрямів розвитку є популяризація медіації через освітні програми та інформаційні кампанії. Доцільно інтегрувати курси з медіації у навчальні програми юридичних, економічних та управлінських спеціальностей у вищих навчальних закладах. Необхідно також розробити шкільні та позашкільні просвітницькі проекти, які навчатимуть молодь базовим навичкам ненасильницького врегулювання конфліктів, що сприятиме формуванню відповідальної моделі поведінки громадян з юного віку. Інформаційні кампанії на національному рівні мають бути спрямовані на підвищення обізнаності населення щодо переваг медіації, її процедури, результативності, конфіденційності та правової сили досягнутих угод.

Важливим кроком має стати включення медіації до системи надання безоплатної правової допомоги, що дозволить зробити її доступною широким верствам населення, передусім соціально вразливим групам. Такий підхід відповідає принципам справедливості та інклюзії, які є основоположними у демократичному суспільстві. Включення медіації до переліку інструментів первинної правової допомоги може забезпечити превентивне вирішення правових проблем до їх ескалації у судовий спір.

Невід'ємною умовою ефективного функціонування системи медіації є розробка спеціалізованих програм підготовки медiatorів. Такі програми мають бути спрямовані на здобуття глибоких знань у сфері права, психології, переговорних технік, конфліктології. Важливо встановити чіткі стандарти навчання, проходження практики та сертифікації медiatorів, з урахуванням європейських та міжнародних рекомендацій. Держава може підтримати створення центрів медіації при вищих навчальних закладах, правових клініках, центрах правової допомоги.

Також значний потенціал має підтримка медіації на рівні господарських палат, бізнес-об'єднань, торгово-промислових палат, профспілок. Ці інституції можуть виступати як ініціатори, організатори та посередники у врегулюванні спорів між своїми членами. Медіація у діловому середовищі може набути реального поширення за умови включення відповідних застережень до контрактів, внутрішніх кодексів поведінки компаній, корпоративних політик вирішення конфліктів.

У підсумку, перспективи розвитку медіації в Україні потребують комплексного підходу: синергії правового регулювання, освітньої політики, підтримки з боку громадських інституцій і бізнесу. В умовах сучасної соціально-економічної трансформації медіація може стати не лише альтернативним інструментом правосуддя, а й важливою складовою культури діалогу, миру та соціальної згуртованості.

Висновки. Отже, перспективи розвитку у регулюванні господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносин полягають у: популяризації медіації через освітні програми та інформаційні кампанії; включенні медіації до системи надання безоплатної правової допомоги; розробці спеціалізованих програм підготовки медіаторів; підтримці медіації на рівні господарських палат, бізнес-об'єднань, профспілок тощо.

Таким чином, медіація є важливим інструментом мирного врегулювання спорів у сфері господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносин. Вона дозволяє ефективно та оперативно вирішувати конфлікти, знижуючи навантаження на судову систему та сприяючи збереженню партнерських стосунків. Для повноцінного впровадження інституту медіації в Україні необхідно продовжувати удосконалення нормативної бази, підвищувати рівень правової культури та створювати інституційні

умови для розвитку професійного медіаційного середовища.

Підсумовуючи, медіація виступає не лише альтернативним механізмом вирішення спорів, а й ефективним інструментом забезпечення доступу до правосуддя, розвитку правової держави та зміцнення довіри до правових інститутів. У сфері господарських, інвестиційних та цивільних майнових правовідносин вона дозволяє врахувати інтереси обох сторін, зменшити витрати часу та коштів, уникнути затягування судових процесів, а також зберегти або навіть відновити ділову репутацію та партнерські зв'язки між учасниками спору.

Для забезпечення стійкої інтеграції медіації в правову систему України потрібен системний підхід: подальше вдосконалення законодавства про медіацію, зокрема щодо правового статусу медіатора, гарантій виконання медіаційної угоди, розмежування процедур залежно від виду спору. Поряд з цим, необхідно розвивати професійну підготовку медіаторів, стимулювати звернення до медіації шляхом податкових або процесуальних преференцій, а також забезпечити належне інституційне середовище – центри медіації, підтримку з боку судової системи та правничої спільноти. Формування культури медіації повинно стати частиною ширшої стратегії правової просвіти населення та розвитку демократичного врегулювання конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text>
2. Притика Ю. Д. Правовий режим медіації у законодавчих системах зарубіжних країн. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2010. № 3–4
3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
4. Злакоман І. М. Господарсько-правові засоби та форми вирішення інвестиційних спорів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2011. 214 с.
5. Золотухіна Л.О., Легеза Ю.О. Гарантії захисту публічного інтересу. *Юридичний бюлетень*. 2020. Випуск 14. С. 39-48
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
8. Закопай А.Р. Альтернативні способи врегулювання правових спорів. *Актуальні проблеми правової науки* : матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції, м. Запоріжжя, 29 лютого 2024 року / за заг. ред. Т.О. Коломoeць. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. С. 81-86
9. Закопай Адміністративне оскарження як альтернативний (позасудовий) спосіб вирішення правових спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №4. http://lsei.org.ua/4_2024/32.pdf